

Jarosław Matwiejuk*
 Uniwersytet w Białymstoku

KONSTYTUCYJNO-USTAWOWA REGULACJA PROBLEMATYKI WYZNANIOWEJ W REPUBLICE KAZACHSTANU

WPROWADZENIE

Republika Kazachstanu według spisu powszechnego przeprowadzonego w 2021 r. jest państwem bardzo zróżnicowanym religijnie. Spośród ponad 19 mln mieszkańców 92,8% populacji identyfikuje się jako osoby religijne, z tej liczby około 70% stanowią muzułmanie (w zdecydowanej większości sunniti), 19% chrześcijanie (17% prawosławni) oraz buddyści, judajscy i przedstawiciele innych wyznań¹.

W kraju zarejestrowanych jest 3980 podmiotów wyznaniowych reprezentujących 18 wyznań. W tym: 2832 muzułmańskich, 347 prawosławnych, 93 katolickich, 593 protestanckich, 61 świadków Jehowy, 23 Kościoła Nowoapostolskiego, 13 Towarzystwa Świadomości Kryszny, 7 żydowskich, 6 bahaickich, 2 buddyjskie, 2 Kościoła Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich (mormoni) oraz jeden Kościół Zjednoczeniowego Moona (mooniści).

W sumie w całym kraju istnieje 3777 miejsc kultu, w tym: 2847 meczetów, 301 cerkwi, 115 kościołów katolickich, 422 kirch i protestanckich domów modlitwy, 56 domów modlitwy świadków Jehowy, 24 domy modlitwy Kościoła Nowoapostolskiego, 6 synagog, 2 bahaickie domy modlitw, 3 domy modlitw Towarzystwa Świadomości Kryszny oraz jedna świątynia buddyjska. Dodatkowo oficjalnie jest zarejestrowanych 413 misjonarzy, w tym 376 misjonarzy zagranicznych².

W takiej sytuacji właściwa regulacja normatywna problematyki wyznaniowej odgrywa szczególnie istotną rolę. Kluczowe znaczenie ma nie tylko z punktu widzenia funkcjonowania państwa i społeczeństwa oraz jego bezpieczeństwa, w tym także prawnego. Rozsądne unormowanie problematyki wyznaniowej

* ORCID 0000-0001-6346-330X, e-mail: matwiejuk@uwb.edu.pl

1 <https://web.archive.org/web/20220902140633/https://stat.gov.kz/api/getFile/?docId=ESTAT464825> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].

2 Wg danych Komitetu ds. religii Ministerstwa kultury i informacji Republiki Kazachstanu, <https://www.gov.kz/memleket/entities/din/activities/141?lang=ru> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].

ma na celu także zapobieganie potencjalnym konfliktom międzykonfesyjnym. Jest to tym istotniejsze, że w Republice Kazachstanu stwierdzono prowadzenie działalności ekstremistycznej przez 22 grupy religijne, które zdelegalizowano³.

Problematyka wyznaniowa w Republice Kazachstanu jest uregulowana, można stwierdzić, w sposób klasyczny dla państw postradzieckich, tzn. w Konstytucji Republiki Kazachstanu przyjętej w referendum republikańskim⁴ 30 sierpnia 1995 r.⁵ oraz w jednej dedykowanej tej problematyce ustawie (swoistej ustawie wykonawczej do Konstytucji), czyli w ustawie Republiki Kazachstanu z dnia 11 października 2011 r. o działalności religijnej i związkach wyznaniowych⁶.

I. PROBLEMATYKA WYZNANIOWA W KONSTYTUCJI REPUBLIKI KAZACHSTANU Z 30 SIERPNIA 1995 R.

Ustawa zasadnicza określa podstawy konstytucyjne i w konsekwencji ramy – zakres regulacji ustawowej problematyki wyznaniowej. Konstytucyjna regulacja problematyki wyznaniowej nie jest obszerna. Przepisy konstytucyjne koncentrują się wokół dwóch zagadnień: statusu prawnego związków wyznaniowych oraz wolności sumienia. Zwraca uwagę brak w tym zakresie klasycznej terminologii i ujęcia tej wolności jako wolności sumienia i wyznania. Jednocześnie należy podkreślić, że pomimo siedmiokrotnej nowelizacji ustawy zasadniczej przepisy konstytucyjne dotyczące problematyki wyznaniowej nie uległy zmianie⁷.

W rozdziale pierwszym zawierającym postanowienia ogólne ustrojodawca stanowi, że Republika Kazachstanu jest państwem demokratycznym, świeckim, prawnym i społecznym, którego najwyższymi wartościami są osoba, jej życie, prawa i wolności⁸, oraz uznaje różnorodność ideologiczną i polityczną społeczeństwa⁹. Konstytucyjna zasada świeckości rozumiana jest jako gwarancja ochrony obywateli przed zastraszaniem, przymusem i naruszaniem ich praw oraz umożliwia podejmowanie przez państwo działań mających na celu

3 <https://www.state.gov/reports/2021-report-on-international-religious-freedom/kazakhstan/> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].

4 Szerzej o wątpliwościach dotyczących legalności referendum i naruszenia norm konstytucyjnych zob. T. Bodio, T. Mołdawa, *Konstytucje państw Azji Centralnej. Tradycje i współczesność*, Warszawa 2007, s. 78 oraz P. Załęski, *Zmiana i stabilność systemu politycznego Kazachstanu* [w:] *Zagadnienia ustrojowe państw poradzieckich*, red. J. Zaleśny, Warszawa 2010, s. 200.

5 Tekst Konstytucji Republiki Kazachstanu, <https://constitution.kz/> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].

6 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000483> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].

7 O zmianach ustawy zasadniczej w latach 1998–2017 szerzej: D. Bisenbajewa, *System polityczny Kazachstanu* [w:] *Systemy polityczne państw Azji Środkowej i Rosji*, red. P. Pacek, K. Rak, Warszawa–Siedlce 2020, s. 25.

8 Art. 1 ust. 1 Konstytucji Republiki Kazachstanu.

9 Tamże, art. 5 ust. 1.

Konstytucyjno-ustawowa regulacja problematyki wyznaniowej w Republice Kazachstanu

zapewnienie bezpieczeństwa jego obywatelom przed negatywnym wpływem ruchów religijnych zagrażających życiu i zdrowiu mieszkańców¹⁰. Państwo świeckie jest neutralne wobec religii i nie przyjmuje żadnego systemu światopoglądowego jako swojej oficjalnej ideologii, nie oznacza to jednak, że państwo jest przeciwne religiom lub jest wobec nich obojętne¹¹.

Stowarzyszenia publiczne, a zatem w rozumieniu ustawodawstwa kazachskiego także związki wyznaniowe, są równe wobec prawa. Konstytucja uznaje za niedopuszczalne bezprawne ingerowanie państwa w sprawy stowarzyszeń publicznych, a stowarzyszeń publicznych w sprawy państwa, oraz powierzanie stowarzyszeniom publicznym funkcji organów państwowych¹².

W art. 5 ust. 3 wprowadzono konstytucyjny zakaz tworzenia i działalności stowarzyszeń społecznych, których cele lub działania zmierzają do gwałtownej zmiany ustroju konstytucyjnego, naruszenia integralności i podważenia bezpieczeństwa państwa, nawoływania do nienawiści społecznej, rasowej, narodowościowej, religijnej, klasowej i klanowej, a także tworzenia formacji paramilitarnych nieprzewidzianych przez prawo.

W Republice Kazachstanu nie jest dozwolona działalność partii politycznych i związków zawodowych innych państw, w tym partii wyznaniowych, a także, co podkreślam, ich finansowanie przez zagraniczne osoby prawne i osoby fizyczne, inne państwa i organizacje międzynarodowe¹³.

Zgodnie z Konstytucją jest dozwolona działalność zagranicznych związków wyznaniowych na terytorium Republiki Kazachstanu. Jednakże ich funkcjonowanie i powoływanie kierownictwa takich związków wyznaniowych przez zagraniczne ośrodki religijne ma odbywać się w porozumieniu z właściwymi republikańskimi organami rządowymi.

Drugim zagadnieniem związanym z problematyką wyznaniową unormowanym w ustawie zasadniczej jest wolność sumienia. Regulacja tej materii została zawarta w rozdziale drugim Konstytucji, który jest poświęcony człowiekowi i obywatelowi.

Przede wszystkim Konstytucja Republiki Kazachstanu gwarantuje każdemu wolność sumienia i stanowi, że korzystanie z prawa do wolności sumienia nie powinno warunkować ani ograniczać powszechnych praw i obowiązków człowieka i obywatela wobec państwa¹⁴. Zwraca uwagę fakt, że konstytucyjny

¹⁰ Kazislam.kz, *Religioznost' v svetskom Kazakhstane*, <https://bjj-gazeti.kz/ru/religia/id/11219> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].

¹¹ N. Amankeldinow, *Ekonomika i religiya v Kazakhstane: fakty*, <https://liter.kz/otnoshenie-gosudarstva-i-religii-v-kazakhstane-piat-faktov-1695382160/> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].

¹² Art. 5 ust. 2 Konstytucji Republiki Kazachstanu.

¹³ Tamże, art. 5 ust. 4.

¹⁴ Tamże, art. 22 ust. 1 i 2.

ustawodawca nie sprecyzował katalogu podstawowych uprawnień wynikających z tej wolności. Nie zostały także określone granice ani gwarancje tej wolności.

Ustrojodawca wprowadza zakaz dyskryminacji, stanowiąc, że nikt (czyli żaden człowiek ani związek wyznaniowy) nie może być poddany jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na pochodzenie, status społeczny, urzędowy i majątkowy, płeć, rasę, narodowość, język, stosunek do religii, przekonania, miejsce zamieszkania lub jakąkolwiek inną okoliczność¹⁵.

Konstytucja Republiki Kazachstanu przyznała każdemu człowiekowi prawo określenia i wskazania lub też niewskazania swojej przynależności narodowej, partyjnej i wyznaniowej¹⁶. Każdemu zagwarantowano prawa, które mają razem znaczenie dla wolności sumienia i wyznawania religii oraz sprawowania kultu, takie jak: prawo do używania swojego języka ojczystego i kultury, prawo do swobodnego wyboru języka komunikacji, edukacji, nauczania, szkolenia i twórczości¹⁷.

Cechą charakterystyczną ustawy zasadniczej Republiki Kazachstanu jest także wprowadzenie konstytucyjnego zakazu propagandy lub agitacji na rzecz (dotyczącej) gwałtownej zmiany ustroju konstytucyjnego, naruszenia integralności państwa, podważenia bezpieczeństwa państwa, wojny, wyższości: społecznej, rasowej, narodowej, religijnej, klasowej i klanowej, a także kultu okrucieństwa i przemocy¹⁸.

Wolność sumienia, jak też inne prawa i wolności człowieka i obywatela mogą być ograniczone jedynie ustawami i tylko w zakresie niezbędnym do ochrony porządku konstytucyjnego, ochrony porządku publicznego, praw i wolności człowieka, zdrowia i moralności ludności¹⁹. Ustrojodawca za niezgodne z Konstytucją uznał także wszystkie działania mogące naruszyć harmonię międzyetniczną i międzywyznaniową wielowyznaniowego społeczeństwa.

Za wyznaczanie, organizowanie i realizację polityki wyznaniowej państwa odpowiada Prezydent, który jest gwarantem jedności narodu i władzy państwowej, nienaruszalności Konstytucji, praw i wolności człowieka i obywatela oraz najważniejszym organem władzy wykonawczej w Republice Kazachstanu – państwie unitarnym z prezydencką formą rządów²⁰.

Zgodnie z Konstytucją strażnikami i gwarantami przestrzegania wolności i praw człowieka i obywatela, a zatem także wolności sumienia w Republice Kazachstanu są sądy, prokuratura oraz Rzecznik Praw Człowieka. Na podstawie

¹⁵ Tamże, art. 14 ust. 2.

¹⁶ Tamże, art. 19 ust. 1.

¹⁷ Tamże, art. 19 ust. 2.

¹⁸ Tamże, art. 20 ust. 3.

¹⁹ Tamże, art. 39 ust. 1.

²⁰ Art. 2 ust. 1 oraz art. 40 ust. 2 Konstytucji Republiki Kazachstanu.

Konstytucyjno-ustawowa regulacja problematyki wyznaniowej w Republice Kazachstanu

art. 76 ustawy zasadniczej celem władzy sądowniczej jest ochrona praw, wolności i uzasadnionych interesów obywateli i organizacji, zapewnienie wykonania Konstytucji, ustaw, innych normatywnych aktów prawnych i umów międzynarodowych Republiki Kazachstanu. Prokuratura natomiast sprawuje, w granicach i formach określonych ustawą, najwyższy nadzór nad przestrzeganiem praworządności na terytorium Republiki Kazachstanu²¹. Zadaniem Rzecznika Praw Człowieka Republiki Kazachstanu jest zabieganie o przywrócenie naruszonych praw i wolności człowieka i obywatela oraz propagowanie prawa i wolności człowieka i obywatela²².

II. USTAWA REPUBLIKI KAZACHSTANU Z DNIA 15 STYCZNIA 1992 R. O WOLNOŚCI WYZNANIA I ZWIĄZKACH WYZNANIOWYCH – ZASADY I PODSTAWOWE INSTYTUCJE

Pierwszą ustawą wykonawczą do konstytucyjnych przepisów wyznaniowych była ustawa Republiki Kazachstanu z dnia 15 stycznia 1992 r. o wolności wyznania i związkach wyznaniowych²³. Utraciła ona moc obowiązującą i została uchylona przez obecnie obowiązującą ustawę Republiki Kazachstanu z dnia 11 października 2011 r. o działalności religijnej i związkach wyznaniowych²⁴. Ustawę z 1992 r. uznano za akt przejściowy i zbyt ogólnikowy, który nie regulował wszystkich istotnych zagadnień związanych z działalnością związków wyznaniowych i nie przystawał do szybko zmieniającej się rzeczywistości, przejawiającej się gwałtownym ożywieniem życia religijnego w Kazachstanie. Akcentowano także archaiczność i nienowoczesność jej rozwiązań, wskazując między innymi, że adresatem wolności wyznania był obywatel, a nie każdy człowiek.

Ustawa jest jedną z niewielu ustaw poprzedzonych preambułą. Preambuła stanowi, że Republika Kazachstanu jest państwem demokratycznym i świeckim. W uroczystym wstępie do ustawy potwierdzono prawo każdego człowieka do wolności sumienia oraz zagwarantowano równość każdemu człowiekowi bez względu na jego wyznanie. Deklarując poszanowanie i uznanie dla innych religii w połączeniu z dziedzictwem duchowym narodu Kazachstanu, twórcy ustawy zasadniczej jednocześnie uznali historyczną rolę islamu hanafickiego (jeden

²¹ Art. 83 ust. 1 Konstytucji Republiki Kazachstanu.

²² Art. 83-1 ust. 1 Konstytucji Republiki Kazachstanu.

²³ *Zakon Respubliki Kazakhstan ot 15 yanvarya 1992 goda № 1128-XI. O svobode veroispovedaniya i religioznykh ob'yedineniyakh*, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000934&pos=5;-108#pos=5;-108 [dostęp: 23 lipca 2025 r.].

²⁴ *Zakon Respubliki Kazakhstan ot 11 oktyabrya 2011 goda № 483-IV. O religioznoy deyatel'nosti i religioznykh ob'yedineniyakh*, Adilet, Informatsionno-pravovaya sistema normativnykh pravovykh aktov Respubliki Kazakhstan, <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000483> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].

z czterech głównych nurtów islamu sunnickiego) i prawosławia w rozwoju kultury i życia duchowego narodu. Preambuła podkreśla i uznaje za fundamentalne znaczenie harmonii międzywyznaniowej, tolerancji religijnej i poszanowanie przekonań religijnych obywateli.

Ustawa definiuje podstawowe pojęcia związane z regulacją. Zawiera między innymi definicje: związku wyznaniowego, działalności religijnej oraz duchownego²⁵. Związek wyznaniowy to dobrowolne stowarzyszenie obywateli Republiki Kazachstanu, cudzoziemców i bezpaństwowców, zjednoczonych na podstawie wspólnych interesów dla zaspokojenia potrzeb duchowych. Ustawodawca wyróżnia trzy rodzaje związków wyznaniowych: lokalne, regionalne i republikańskie.

Lokalnym związkiem wyznaniowym jest związek wyznaniowy utworzony z inicjatywy co najmniej pięćdziesięciu obywateli Republiki Kazachstanu, działający na obszarze jednego obwodu, miasta o znaczeniu republikańskim lub stolicy.

Regionalny związek wyznaniowy może być utworzony z inicjatywy co najmniej dwóch lokalnych związków wyznaniowych, liczących łącznie co najmniej pięćset obywateli Republiki Kazachstanu. Regionalne związki wyznaniowe powstają i działają na obszarze działalności lokalnych związków wyznaniowych, które zainicjowały tworzenie regionalnych związków wyznaniowych.

Za republikański związek wyznaniowy ustawa uznaje związek wyznaniowy utworzony z inicjatywy co najmniej pięciu tysięcy obywateli, reprezentujących wszystkie obwody, miasta o znaczeniu republikańskim oraz stolicę, który liczy co najmniej trzysta obywateli w każdym z nich, a także posiada własne struktury terenowe na terenie całego państwa. Spełnienie tego wymogu jest w praktyce sporym wyzwaniem²⁶.

Związek wyznaniowy podlega obowiązkowi rejestracji. Ustawodawca zobowiązał wnioskodawcę do spełnienia następujących warunków ustawowych:

- 1) jedno wyznanie wiary,
- 2) sprawowanie obrzędów religijnych, ceremonii i głoszenie kazań,
- 3) wychowanie religijne jego wyznawców,
- 4) duchowy cel działalności.

Ustawodawca uznał za niedopuszczalne zakładanie i prowadzenie działalności przez osoby prawne, które realizują działalność religijną w innej formie organizacyjno-prawnej niż związek wyznaniowy.

Niedopuszczalne jest także tworzenie struktur organizacyjnych związków wyznaniowych i ich działalność w organach, organizacjach i instytucjach

²⁵ Art. 1 ustawy Republiki Kazachstanu z dnia 11 października 2011 r. o działalności religijnej i związkach wyznaniowych.

²⁶ I.N. Bredy, *Religious freedom in Kazakhstan: Facing the kazakhstani law on religious activities and religious associations*, <https://jgipp.regent.edu/wp-content/uploads/2021/12/RELIGIOUS-FREEDOM-IN-KAZAKHSTAN.pdf> [dostęp: 23 lipca 2025 r.], s. 246.

Konstytucyjno-ustawowa regulacja problematyki wyznaniowej w Republice Kazachstanu

rządowych, wszystkich rodzajach organizacji oświatowych i instytucjach opieki zdrowotnej. Jest to powszechnie uznawane za jedną z fundamentalnych gwarancji świeckości państwa.

Przez działalność religijną rozumiana jest działalność mająca na celu zaspokajanie potrzeb religijnych osób wierzących. Wyłącznie związki wyznaniowe mają prawo posiadać, użytkować i utrzymywać miejsca kultu. Ustawodawca gwarantuje im jednocześnie prawo do posiadania majątku nieruchomego, jak i majątku ruchomego oraz prawo przyjmowania dobrowolnych ofiar pieniężnych i innych²⁷.

W ustawie z dnia 11 października 2011 r. o działalności religijnej i związkach wyznaniowych sformułowano definicję osoby duchownej. Duchowny został zdefiniowany jako osoba upoważniona przez właściwy związek wyznaniowy do posługi duchowej i głoszenia swojej religii. Definicja jest krótka i precyzyjna. Brakuje jednak informacji, kto lub jaki organ jednoosobowy lub kolegialny w związku wyznaniowym upoważnia osobę do wykonywania posługi duchownej i decyduje zatem o jej statusie duchownego.

W art. 2 ustawy określono, że działalność religijna i działalność związków wyznaniowych regulowana jest i opiera się na zapisach Konstytucji Republiki Kazachstanu, umów międzynarodowych²⁸, niniejszej ustawie oraz innych aktach prawnych.

Ustawa z dnia 11 października 2011 r. o działalności religijnej i związków wyznaniowych zawiera zasady stosunku państwa do związków wyznaniowych i reguluje dodatkowo następujące zagadnienia: formy działalności religijnej (w tym tworzenie, rejestracja, reorganizacja i likwidacja związków wyznaniowych), sprawy majątkowe związków wyznaniowych, kompetencje organów administracji wyznaniowej, nadzór nad związkami wyznaniowymi oraz odpowiedzialność za naruszenie ustawodawstwa Republiki Kazachstanu dotyczącego działalności religijnej i funkcjonowania związków wyznaniowych,

Ustawodawca znaczną część regulacji poświęca rozdziałowi państwa od religii i związków wyznaniowych, który traktuje jako fundamentalną gwarancję świeckości państwa. Stanowi przede wszystkim, że żadna religia nie może być uznana za państwową lub obowiązkową. System oświaty i wychowania w Republice Kazachstanu, z wyjątkiem duchowych (religijnych) organizacji edukacyjnych, jest oddzielony od religii i związków wyznaniowych i ma charakter świecki. Niedozwolone jest utrudnianie legalnej działalności religijnej, naruszanie praw obywatelskich jednostki ze względu na jej stosunek do religii

²⁷ Związki wyznaniowe ubiegające się o dobrowolne datki (ofiary) mają obowiązek spełniać wymogi określone w ustawodawstwie Republiki Kazachstanu w sprawie zwalczania legalizacji (prania) dochodów z przestępstw oraz finansowania terroryzmu.

²⁸ Jeżeli umowa międzynarodowa ratyfikowana przez Republikę Kazachstanu ustanawia inne zasady niż przewidziane w niniejszej ustawie, wówczas stosuje się normy umowy międzynarodowej.

lub obrażanie jej uczuć religijnych, profanacja przedmiotów, budynków i miejsc czczonych przez wyznawców określonej religii.

Zgodnie z zasadą rozdziału religii i związków wyznaniowych od państwa Republika Kazachstanu nie może ingerować w ustalanie przez obywatela Republiki Kazachstanu, cudzoziemca i bezpaństwowca swojego stosunku do religii i przynależności wyznaniowej, w wychowanie dzieci przez rodziców lub innych ich przedstawicieli prawnych zgodnie z ich przekonaniami. Wyjątkiem są przypadki, gdy wychowanie religijne lub świeckie dziecka zagraża życiu i zdrowiu dziecka, narusza jego prawa i ogranicza jego odpowiedzialność, a także jest skierowane przeciwko porządkowi konstytucyjnemu, suwerenności i integralności terytorialnej Republiki Kazachstanu.

W związku z konstytucyjną zasadą rozdziału religii i związków wyznaniowych od państwa wykonywanie oraz realizacja funkcji i kompetencji organów państwowych nie jest powierzana związkom wyznaniowym. Ustawa nie przewiduje w tym zakresie żadnych wyjątków.

Jednocześnie ustawodawca zobowiązuje się do niezakłócania działalności prowadzonej przez związki wyznaniowe, jeżeli działalność związków wyznaniowych nie jest sprzeczna z prawem Republiki Kazachstanu. Dodatkowo w ustawie znalazł się zapis zobowiązujący organy państwowe do prowadzenia polityki tolerancji i sprzyjania tworzeniu stosunków wzajemnej tolerancji i szacunku między obywatelami Republiki Kazachstanu, cudzoziemcami i bezpaństwowcami wyznającymi i niewyznającymi religii, a także między różnymi związkami wyznaniowymi.

Duże znaczenie w regulacji ustawowej ma problematyka relacji związków wyznaniowych ze sferą polityczną. Zgodnie z konstytucyjną zasadą rozdziału religii i związków wyznaniowych od państwa związki wyznaniowe mają ustawowy zakaz pełnienia funkcji organów państwowych i wykonywania ich zadań oraz ingerowania i mieszania się w ich działalność. Związki wyznaniowe nie mogą także uczestniczyć w działalności partii politycznych oraz udzielać im wsparcia finansowego lub innego wsparcia o charakterze materialnym. Zakazane jest angażowanie się w jakiegokolwiek formie w prowadzoną przez partie polityczne oraz inne podmioty działalność polityczną. Związki wyznaniowe zostały zobowiązane do przestrzegania wymogów obowiązującego ustawodawstwa Republiki Kazachstanu.

Warte podkreślenia jest, że ustawodawca wprowadził cały szereg zakazów związanych ze sferą wyznaniową. Niedozwolona jest działalność partii politycznych o charakterze wyznaniowym, posiadających program religijny i głoszących poglądy religijne. Zakazane jest zakładanie i działalność związków wyznaniowych, których cele i działania nastawione są na: ustanowienie prymatu (dominacji lub monopolu) jednej religii w państwie, wzniesienie nienawiści lub

Konstytucyjno-ustawowa regulacja problematyki wyznaniowej w Republice Kazachstanu

niezgody religijnej, w tym związanej z przemocą, lub nawoływanie do przemocy i innych nielegalnych działań. Zabroniona jest również działalność związków wyznaniowych, które próbują wykorzystywać religię do usprawiedliwiania ekstremizmu i terroryzmu²⁹. Jest to szczególnie istotne, albowiem jednym z czynników ryzyka dla Kazachstanu jest ekstremizm religijny³⁰.

Sprzeczna z prawem jest działalność związków wyznaniowych niezarejestrowanych w sposób określony przez system prawny Republiki Kazachstanu oraz stosowanie wszelkiego rodzaju przymusu wobec obywateli, cudzoziemców i bezpieczeństwa w zakresie ustalania ich stosunku do religii, uczestnictwa lub nieuczestniczenia w działalności związków wyznaniowych, w obrzędach religijnych oraz w nauczaniu religii. Zabroniona jest działalność związków wyznaniowych związana ze stosowaniem przemocy wobec obywateli, cudzoziemców i bezpieczeństwa lub innym uszczerbkiem na ich zdrowiu lub służąca rozkładowi rodziny lub ustaniu stosunków rodzinnych, lub powodująca inne szkody.

Ustawodawca uznał za niedozwoloną działalność związków wyznaniowych prowadzoną w celu naruszenia moralności, praw i wolności człowieka i obywatela, nakłaniania obywateli do odmowy wypełniania obowiązków przewidzianych w Konstytucji Republiki Kazachstanu z 30 sierpnia 1995 r. i ustawie z dnia 11 października 2011 r. o działalności religijnej i związków wyznaniowych oraz dokonywania naruszenia innych obowiązujących przepisów prawnych.

W ustawie uznano za niedopuszczalne i bezprawne uniemożliwianie osobom rezygnacji z członkostwa w związku wyznaniowym w dowolnym momencie, w tym między innymi poprzez: stosowanie szantażu, przemocy, gróźb, wykorzystywanie zależności finansowej lub podstęp. Jednocześnie zabronione jest zmuszanie osoby należącej do związku wyznaniowego lub wyznawców religii przez niego głoszonej do zbycia swojego majątku na rzecz związku wyznaniowego, jego przywódców i innych członków związku wyznaniowego. Zakazana jest także działalność związków wyznaniowych polegająca na angażowaniu przy pomocy siły obywateli, cudzoziemców i bezpieczeństwa w swoją działalność nie tylko *stricte* religijną, w tym także poprzez między innymi działalność charytatywną.

Ustawodawca uznał również za niedopuszczalne podejmowanie rozstrzygnięć, wydawanie decyzji i wykonywanie oraz prowadzenie działań w oparciu o religię i poglądy religijne, o których wiadomo, że mogą zdeorganizować działalność organów władzy, zakłócić ich sprawne funkcjonowanie i pogorszyć sprawowanie rządów w państwie.

²⁹ B.A. Dosowa, *Novyye (netraditsionnyye) religii: Missiya na territorii Kazakhstana*, s. 189, <https://journal.asu.ru/wv/article/view/2536/1893> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].

³⁰ M. Muhit, *Chto proiskhodit s religiyey v Kazakhstane?*, <https://the-steppe.com/razvitie/chto-proishodit-s-religiyey-v-kazakhstane> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].

W ustawie zobowiązano przewodniczącego związku wyznaniowego do podejmowania wszelkich i skutecznych działań mających na celu zapobieganie angażowaniu, angażowaniu się i udziałowi małoletnich w działalności związku wyznaniowego, jeżeli sprzeciwia się temu jeden z rodziców małoletniego lub inni jego przedstawiciele prawni.

Ustawa stanowi, że każdy ma prawo do wolności sumienia. Rozumiana jest ona jako zbiór szeregu uprawnień. W skład tej wolności w rozumieniu ustawy wchodzi uprawnienie do: wyznawania religii lub wyznawania innych przekonań, rozpowszechniania przekonań religijnych lub innych przekonań, uczestniczenia w działalności związków wyznaniowych lub innych organizacji światopoglądowych oraz prowadzenia działalności misyjnej zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem Republiki Kazachstanu.

Ustawodawca akcentuje, że korzystanie z prawa do wolności sumienia nie może warunkować ani ograniczać powszechnych praw i obowiązków człowieka i obywatela wobec państwa. Nikt nie ma prawa ze względu na przekonania religijne odmówić wykonania obowiązków przewidzianych w ustawie zasadniczej i ustawach Republiki Kazachstanu.

Obywatele Republiki Kazachstanu będący duchownymi, misjonarzami, przywódcami lub uczestnikami (członkami) związków wyznaniowych mogą uczestniczyć w życiu politycznym na równych zasadach ze wszystkimi obywatelami wyłącznie we własnym imieniu.

Ustawa gwarantuje osobom przebywającym w zakładach specjalnych zapewniających czasową izolację od społeczeństwa, w zakładach karnych oraz pacjentom zakładów opieki zdrowotnej zapewniających opiekę stacjonarną oraz osobom korzystającym z usług socjalnych w ośrodkach świadczących specjalne usługi społeczne prawo do: odprawiania obrzędów religijnych, ceremonii oraz zapraszania duchownych zarejestrowanych związków wyznaniowych, z zastrzeżeniem, że nie może to zakłócać działalności tych instytucji (organizacji) ani naruszać praw i uzasadnionych interesów innych osób. Uprawnienia powyższe są realizowane w tych miejscach na wniosek zainteresowanych osób lub ich krewnych w przypadku zaistnienia tzw. konieczności rytualnej. Pojęcie konieczności rytualnej nie zostało jednak zdefiniowane i może w niektórych przypadkach stosowania przepisu wywoływać wątpliwości natury interpretacyjnej. W ocenie autora tak ogólnie sformułowany zapis powinien skłaniać organy go stosujące do wykładni rozszerzającej w celu uniknięcia potencjalnych konfliktów i napięć.

Obywatele, cudzoziemcy i bezpaństwowcy, związki wyznaniowe mają prawo do nabywania i korzystania z literatury religijnej, innych materiałów informacyjnych o treści religijnej oraz przedmiotów religijnych według własnego uznania i potrzeb. Przedmiotami kultu religijnego są przedmioty, wytwory i atrybuty niezbędne do wykonywania kultu, obrzędów i ceremonii religijnych, a także

Konstytucyjno-ustawowa regulacja problematyki wyznaniowej w Republice Kazachstanu

zawierające elementy symboliki religijnej. Rozpowszechnianie literatury religijnej, innych materiałów informacyjnych o treści religijnej oraz przedmiotów kultu religijnego dozwolone jest wyłącznie w budynkach (obiektach) sakralnych, organizacjach oświatowych o charakterze duchowym (religijnym), a także w lokalach stacjonarnych specjalnie wyznaczonych do tego celu przez lokalne organy wykonawcze regionów, miast o znaczeniu republikańskim i stolicy.

Należy podkreślić, że import na terytorium Republiki Kazachstanu literatury religijnej i innych materiałów informacyjnych o treści religijnej, z wyjątkiem przeznaczonych do użytku osobistego w jednym egzemplarzu każdego tytułu, realizują wyłącznie zarejestrowane związki wyznaniowe po uzyskaniu pozytywnej opinii wynikającej z ekspertyzy religijnej³¹. Produkcja, wydawanie i rozpowszechnianie literatury religijnej i innych materiałów informacyjnych o treści religijnej są dozwolone po uzyskaniu pozytywnej opinii także w ramach przeprowadzonej ekspertyzy religijnej.

Warto zauważyć, że nabożeństwa, obrzędy religijne, ceremonie i spotkania mogą być swobodnie odprawiane (odbywane) w budynkach (obiektach) sakralnych oraz na przydzielonym im terytorium, w miejscach kultu, w instytucjach i pomieszczeniach związków wyznaniowych, na cmentarzach i w krematoriach. Wyjątkowo, jeżeli jest to konieczne, mogą być także realizowane w mieszkaniach prywatnych i obiektach użyteczności publicznej, jednak z zastrzeżeniem ochrony praw i interesów znajdujących się w pobliżu mieszkańców. Ustawa wprowadza zakaz odprawiania nabożeństw, obrzędów religijnych, ceremonii i zgromadzeń wyznaniowych, a także prowadzenia działalności misyjnej na terenie i w obiektach należących do: organów i organizacji państwowych, wojska, organów sądowych i porządkowych oraz innych podmiotów i służb związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa publicznego, ochroną życia i zdrowia jednostki, oraz organizacji oświatowych, z wyjątkiem duchowych (religijnych) organizacji oświatowych.

Związki wyznaniowe mają także, co należy uznać za oczywiste i naturalne, prawo do prowadzenia działalności charytatywnej i zakładania oraz prowadzenia organizacji o charakterze charytatywnym. Na uwagę zasługuje zapis ustawowy, zgodnie z którym w prowadzeniu działalności charytatywnej i realizowaniu misji pomocowej nie można wykorzystywać stanu zależności materialnej lub potrzeb obywateli, cudzoziemców i bezpaństwowców w celu wykorzystania ich w realizacji działalności religijnej związku wyznaniowego.

³¹ Ekspertyza religijna jest zlecana przez organy administracji wyznaniowej w celu wyjaśnienia charakteru organizacji religijnej oraz rozstrzygnięcia w sprawie legalności działalności. Wzorowana jest na rozwiązaniach stosowanych w Federacji Rosyjskiej. Szerzej na ten temat: P. Tempczyk, *Rejestracja związków wyznaniowych w Rzeczypospolitej Polskiej oraz w Federacji Rosyjskiej*, „Kultura Prawna” 2025, t. 5, <https://thelegalculture.com/legal/article/view/92/129> [dostęp: 23 lipca 2025 r.] oraz J. Matwiejuk, *Konstytucyjno-ustawowa pozycja związków wyznaniowych w Federacji Rosyjskiej*, Białystok 2016, s. 200–202.

Nadzór na działalnością związków wyznaniowych w Republice Kazachstanu sprawuje Komitet ds. religii w Ministerstwie kultury i informacji z przewodniczącym na czele, powoływanym przez ministra³². Komitet ds. religii uczestniczy w kształtowaniu i realizacji głównych kierunków polityki państwa w zakresie współdziałania ze związkami wyznaniowymi, prowadzi badania i dokonuje analizy sytuacji religijnej oraz działalności związków wyznaniowych, udziela wskazówek lokalnym organom wykonawczym w zakresie działalności religijnej, prowadzi działalność informacyjną, organizuje i prowadzi współpracę z uprawnionymi organami innych państw w zakresie działalności religijnej, opracowuje i zatwierdza normatywne akty prawne z zakresu działalności religijnej i związków wyznaniowych. Jest organem, który rozpatruje skargi osób fizycznych i prawnych dotyczące naruszeń ustawodawstwa Republiki Kazachstanu dotyczącego działalności religijnej i związków wyznaniowych. W uzasadnionych przypadkach występuje do organów ścigania z wnioskami o zakazanie działalności osób fizycznych i osób prawnych naruszającej ustawodawstwo Republiki Kazachstanu dotyczące działalności religijnej i związków wyznaniowych oraz zawiadamia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa w tym zakresie. Według danych Komitetu ds. religii w 2024 r. zidentyfikowano 31 wykroczeń administracyjnych w zakresie działalności religijnej, z czego 10 przypadków zostało ostatecznie potwierdzonych przez organy ścigania.

PODSUMOWANIE

Właściwa merytorycznie regulacja normatywna problematyki wyznaniowej odgrywa szczególnie istotną rolę w państwie tak zróżnicowanym wyznaniowo jak Republika Kazachstanu. Ma fundamentalne znaczenie dla bezpieczeństwa państwa i minimalizuje ryzyko konfliktów i napięć międzykonfesyjnych dla innych państw. W kazachskiej literaturze przedmiotu akcentuje się, że przyjęte rozwiązania są znakovym przykładem międzywyznaniowego modelu rozwoju dla innych państw³³.

Pozycja prawna związków wyznaniowych jest uregulowana w sposób typowy dla zdecydowanej większości byłych republik radzieckich. Stosunek państwa do związków wyznaniowych normuje ustawa zasadnicza z 30 sierpnia 1995 r. oraz ustawa z 11 października 2011 r. o działalności religijnej i związkach wyznaniowych. Konstytucyjna regulacja problematyki wyznaniowej obejmuje status prawny związków wyznaniowych w państwie oraz wolność sumienia

³² Informacje o działalności i organizacji Komitetu ds. religii dostępne są na oficjalnej stronie ministerstwa: <https://www.gov.kz/memleket/entities/din?lang=ru> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].

³³ M. Zacharowa, *Chto my znayem o svobode veroispovedaniya v Kazakhstane?*, <https://365info.kz/2023/02/chto-my-znaem-o-svobode-veroispovedaniya-v-kazakhstane> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].

Konstytucyjno-ustawowa regulacja problematyki wyznaniowej w Republice Kazachstanu

człowieka i obywatela. Konstytucja wprowadza zasadę państwa świeckiego. Zakazuje działalności związków wyznaniowych szerzących nienawiść wyznaniową oraz partii wyznaniowych. Gwarantuje każdemu człowiekowi wolność sumienia i stanowi, że korzystanie z prawa do wolności sumienia nie może ani warunkować, ani ograniczać praw oraz obowiązków człowieka i obywatela wobec państwa. Konstytucyjny ustawodawca nie sprecyzował katalogu podstawowych uprawnień wynikających z tej wolności. Nie zostały także określone granice ani precyzyjne gwarancje tej wolności, z wyjątkiem prawa do milczenia i ogólnego wskazania organów stojących na straży praw i wolności człowieka. Wprowadzono konstytucyjny zakaz dyskryminacji ze względu na wyznanie lub przekonania. Cechą charakterystyczną ustawy zasadniczej jest wprowadzenie konstytucyjnego zakazu propagandy lub agitacji na rzecz wyższości religijnej.

Uszczegółowienie regulacji konstytucyjnej w zakresie problematyki wyznaniowej zostało dokonane w ustawie z dnia 11 października 2011 r. o działalności religijnej i związkach wyznaniowych. Ustawodawca zdefiniował podstawowe pojęcia związane z regulacją wyznaniową. Dokonał klasyfikacji związków wyznaniowych. Unormował sposób tworzenia i rejestracji związków wyznaniowych. Określił uprawnienia i obowiązki związków wyznaniowych, ze szczególnym zaakcentowaniem zakazów związanych z ich działalnością oraz problematyką nadzoru ze strony państwa.

Regulacja normatywna zarówno konstytucyjna, jak i ustawowa problematyki wyznaniowej w Republice Kazachstanu jest stabilna i niezmienna od wielu lat. Wskazuje to na spełnienie zakładanych wobec niej oczekiwań i pozytywną ocenę regulacji przez czynniki polityczno-administracyjne oraz doktrynę prawną. Obecnie nie są zapowiadane jakiegokolwiek zmiany w pozycji prawnej związków wyznaniowych w Republice Kazachstanu.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA PRAWA

Konstytucja Republiki Kazachstanu przyjęta w referendum republikańskim 30 sierpnia 1995 r., <https://constitution.kz/> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].

Ustawa Republiki Kazachstanu z dnia 11 października 2011 r. o działalności religijnej i związkach wyznaniowych, <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000483> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].

Ustawa Republiki Kazachstanu z dnia 15 stycznia 1992 r. o wolności wyznania i związkach wyznaniowych, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000934&pos=5;-108#pos=5;-108 [dostęp: 23 lipca 2025 r.].

LITERATURA

- Amankeldinow N., *Ekonomika i religiya v Kazakhstane: fakty*, <https://liter.kz/otnoshenie-gosudarstva-i-religii-v-kazakhstane-piat-faktov-1695382160/> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].
- Bisenbajeva D., *System polityczny Kazachstanu* [w:] *Systemy polityczne państw Azji Środkowej i Rosji*, red. P. Pacek, K. Rak, Warszawa–Siedlce 2020.
- Bodio T., Mołdawa T., *Konstytucje państw Azji Centralnej. Tradycje i współczesność*, Warszawa 2007.
- Bredy I.N., *Religious freedom in kazakhstan: facing the kazakhstani law on religious activities and religious associations*, <https://jgpp.regent.edu/wp-content/uploads/2021/12/RELIGIOUS-FREEDOM-IN-KAZAKHSTAN.pdf> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].
- Dosowa B.A., *Novyye (netraditsionnyye) religii: Missiya na territorii Kazakhstana*, <https://journal.asu.ru/wv/article/view/2536/1893> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].
- Kazislam.kz, *Religioznost' v svetskom Kazakhstane*, <https://bjj-gazeti.kz/ru/religia/id/11219> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].
- Matwiejuk J., *Konstytucyjno-ustawowa pozycja związków wyznaniowych w Federacji Rosyjskiej*, Białystok 2016.
- Muhit M., *Chto proiskhodit s religiyey v Kazakhstane?*, <https://the-steppe.com/razvitie/chto-proishodit-s-religiyey-v-kazahstane> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].
- Tempczyk P., *Rejestracja związków wyznaniowych w Rzeczypospolitej Polskiej oraz w Federacji Rosyjskiej*, „Kultura Prawna” 2022, t. 5, <https://thelegalculture.com/legal/article/view/92/129> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].
- Zacharowa M., *Chto my znayem o svobode veroispovedaniya v Kazakhstane?*, <https://365info.kz/2023/02/chto-my-znaem-o-svobode-veroispovedaniya-v-kazahstane> [dostęp: 23 lipca 2025 r.].
- Załęski P., *Zmiana i stabilność systemu politycznego Kazachstanu* [w:] *Zagadnienia ustrojowe państw poradzieckich*, red. J. Zaleśny, Warszawa 2010.

STRESZCZENIE

Stosunek państwa do związków wyznaniowych w Republice Kazachstanu reguluje konstytucja z 30 sierpnia 1995 r. oraz ustawa z 11 października 2011 r. o działalności religijnej i związkach wyznaniowych.

Konstytucyjna regulacja problematyki wyznaniowej obejmuje status prawny związków wyznaniowych w państwie oraz wolność sumienia człowieka i obywatela. Konstytucja wprowadza zasadę państwa świeckiego. Zakazuje działalności związków wyznaniowych szerzących nienawiść wyznaniową oraz partii wyznaniowych.

Konstytucyjno-ustawowa regulacja problematyki wyznaniowej w Republice Kazachstanu

Gwarantuje każdemu człowiekowi wolność sumienia. Stanowi, że korzystanie z prawa do wolności sumienia nie może ani warunkować, ani ograniczać praw oraz obowiązków człowieka i obywatela wobec państwa. Cechą charakterystyczną ustawy zasadniczej jest zakaz propagandy lub agitacji na rzecz wyższości religijnej.

Uszczegółowienie regulacji konstytucyjnej w zakresie problematyki wyznaniowej zostało dokonane w formie ustawowej. Ustawodawca zdefiniował podstawowe pojęcia związane z regulacją wyznaniową i określił uprawnienia i obowiązki związków wyznaniowych, ze szczególnym zaakcentowaniem zakazów związanych z ich działalnością.

Konstytucyjno-ustawowa regulacja problematyki wyznaniowej jest stabilna od wielu lat i nie są zapowiadane zmiany w tym zakresie.

Słowa kluczowe: Republika Kazachstanu, konstytucja, ustawa, działalność religijna, związki wyznaniowe, wolność sumienia, państwo świeckie

SUMMARY

CONSTITUTIONAL AND STATUTORY REGULATION OF RELIGIOUS ISSUES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The relationship of the state to religious associations in the Republic of Kazakhstan is regulated by the Constitution of 30 August 1995 and the Law of 11 October 2011 on religious activities and religious associations.

The constitutional regulation of religious issues includes the legal status of religious associations in the state and the freedom of human and civil conscience. The Constitution introduces the principle of a secular state. It prohibits the activities of religious associations spreading religious hatred and religious parties. It guarantees freedom of conscience for every person. It stipulates that the exercise of the right to freedom of conscience may neither condition nor limit the rights and duties of man and citizen towards the state. A characteristic feature of the Basic Law is the prohibition of propaganda or agitation in favour of religious superiority.

The specification of the constitutional regulation of religious issues was made in statutory form. The legislator defined the basic concepts related to religious regulation and defined the powers and duties of religious associations with particular emphasis on the prohibitions related to their activities.

The constitutional-statutory regulation of denominational issues has been stable for many years and no changes have been announced in this respect.

Key words: Republic of Kazakhstan, constitution, law, religious activity, religious associations, freedom of conscience, secular state